

Сергій БОЛТІВЕЦЬ

АВТЕНТИЧНІСТЬ УКРАЇНОЗНАВСТВА У НАУКОВІЙ ТВОРЧОСТІ ПЕТРА КОНОНЕНКА (ДО 90-ЛІТТЯ З ДНЯ НАРОДЖЕННЯ)

Sergii BOLTIVETS

THE AUTHENTICITY OF UKRAINIAN STUDIES IN IN THE SCIENTIFIC WORKS OF PETRO KONONENKO (To the 90th anniversary of his birth)

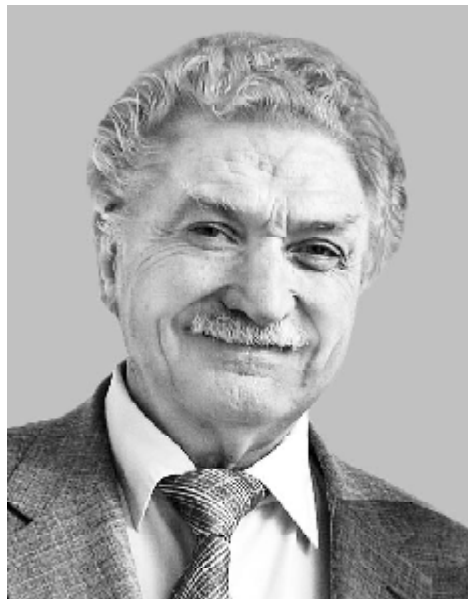
DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.078>

УДК: 141.7-8 : 159.9.01

УКРАЇНА – ЦЕ ЛЮДИ

Україна – це люди і водночас це людське життя в Україні, або ж за її межами, проте з Україною в серці. І це все, що з покоління в покоління передається для життя на майбутнє – це теж Україна: і природна, і створена людською працею. Знати Україну – це означає пізнавати українських людей та впізнавати їх і тільки їм притаманними сутнісними властивостями без огляду, але з урахуванням набутої чи органічно вираженої зовнішньої атрибуції. Привернімо увагу до людської сутності, що виявляється у властивостях, а не навпаки, коли властивості приймаються за сутність.

Так, чи можна знати, не пізнаючи і, відповідно, не впізнаючи людину? Можна знати і впізнавати, але не любити, хоча не можна любити, не знаючи її. Для пошуку відповідей

Петро КОНОНЕНКО
(нар. 31.05.1931)

на ці та інші питання дихотомія “українознавство чи українолюбство?” була поставлена американським психологом, родом з України, Романом Трачем на початку 70-х років ХХ століття: “На конференції директорів шкіл “Рідної школи”¹ я прочитав доповідь “Українознавство чи українолюбство?”, у якій наголошував на важливості виховання любові до “неньки України”, виховання “серця”, а не тільки наповнення дитячих голів фактами, які вони і так швидко забувають. Григорій Сковорода, наш український філософ, говорив: “Якщо хочеш виховати дитину, виховуй її серце”. І я навів приклади такої любові до України в особі Ігоря Ольшанівського (голови організації “Americans for human rights in Ukraine”², який, мабуть, не склав би матуру в українській “Рідній школі”) [1, с. 114]. Утвердженню любові до України

¹ Суботні школи США, фінансовані батьками, для яких Шкільна рада видає підручники, розробляє програми і призначає директорів шкіл (прим. С. Болтівця).

² “Американці за права людини в Україні”.

Петро Кононенко присвятив книгу “Свою Україну любіть...” [2], згадуючи про яку М. Величко і М. Славинський наводять її сучасний вимір: “Сьогодні академік³ знову і знову не просто повторює – закликає: “Любімо!” І додає: “Без цього – яке українознавство, а без українознавства – яка Україна?” [3, с. 5]. Українознавство – це людинознавство, а отже людина є предметом його зацікавлень у взаємозв’язках з її природним і створюваним нею світом, який і є Україною. До цього привертає увагу Ярослав Калакура у статті “Фундатор новітнього українознавства”, присвяченій Петрові Кононенку: “Говорячи про українознавство як людинознавчу науку, Петро Петрович завжди підкреслює, що з любові і шани до своїх матерів, до своїх батьків, дідів, прадідів починається любов до своєї Батьківщини, а головна місія цієї науки полягає в тому, аби повернути українству історичну пам’ять, виховати чесних людей, лицарів і патріотів” [4, с. 9]. Любити може той, хто знає, й відтак лише людина, котра свідомо обрала фах пізнання людей України і закохала у це пізнання багатьох. Саме тому психологія українознавства і його суспільні виміри нарешті мають шанс стати предметом ґрунтовного розгляду.

ЖИТТЯ ДЛЯ УКРАЇНИ

Село Марківці Бобровицького району на Чернігівщині, в якому 31 травня 1931 року народився Петро Кононенко, – це і колиска, і перші згуки, і перші слова української мови, і перше пізнання України в рідних людях, – усе вперше й усе рідне. Чи не найдокладніше за усіх попередників життєпис Петра Петровича Кононенка склали головний редактор всеукраїнського журналу “Дивосвіт” Микола Величко, письменник Микола Славинський і доктор історичних наук Ярослав Калакура у статтях “В його імені – слава України” і “Фундатор новітнього українознавства”, опубліковані у цьому науково-популярному журналі з вітаннями до нинішнього 90-літнього ювілею [3, 4]. Розкриємо психологічну історію переживання рідного через проминулі дев’ять десятків літ: події минають, а що ж залишається? Я зателефонував Петру Петровичу вже після кількості етапного відзначення 90-літнього ювілею і перше, що було мені сказано: “А Ви

знаєте, – сказав Петро Петрович піднесено, – що сьогодні для мене велике свято – день села Марківці і я чекаю на машину, щоб бути сьогодні там, з усіма рідними мені – односельцями”. І приєднався до цього відчуття рідного, яке, безперечно, індивідуально неповторне в кожній людині, і водночас спільне в усіх українців. Можливо, подібно до цього виникають схожі відчуття і в людей інших народів, але ми не можемо це ні стверджувати, ані заперечувати без результатів докладного вивчення.

Віхами життя є закінчення середньої школи в рідному селі, філологічного факультету Київського державного університету імені Тараса Шевченка, здобуття наукових ступенів кандидата, доктора філологічних наук, учених звань доцента і професора, робота завідувачем кафедри історії української літератури, деканом філологічного факультету, заснування Національного науково-дослідного інституту українознавства. Творчу місію і доробок Петра Кононенка вже згадані нами М. Величко і М. Славинський визначають так: “поет, прозаїк, драматург, літературознавець і літературний критик, твори якого перекладено англійською, болгарською, іспанською, німецькою, польською, хорватською, грузинською, татарською та іншими мовами. Автор майже тисячі наукових публікацій та 50 монографій, серед яких: “В пошуках суті”, “Село в українській літературі”, “Українська література: проблеми розвитку”, підручник для вищих навчальних закладів “Українознавство”, “Свою Україну любіть...”, “Михайло Грушевський”, “Феномен української мови”, “Український етнос: генеза і перспективи”, “Національна ідея, нація, націоналізм”, “Україна у нас одна” (кн. I, II, III) – у співавторстві з Тарасом Кононенком⁴, “Українська земля і люди в світовій цивілізації і культурі” (кн. I, II), “Українці в світовій цивілізації і культурі. Історичний феномен Степана Бандери”. У доробку визнаного майстра слова – трагедія “Марія на Голгофі”, вибране “Голоси в пустелі”, збірка поезій “Сонячний Фенікс”. Напередодні ювілею Петра Кононенка побачив світ його осяжний, широкоформатний чотиритомник спогадів та роздумів “Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння” [3, с. 2]. Варто знати, що кожен з томів містить по 750 і більше сторінок, загальний обсяг яких разом становить

³ Петро Кононенко.

⁴ Тарас Кононенко – син Петра Петровича Кононенка.

три тисячі сторінок тексту, для читання яких кожному читачеві необхідна наполегливість, ретельність і вдумливість. Так, якщо на вдумливе читання кожної сторінки відводити в середньому по дві хвилини, то для якнайшвидшого прочинання усього чотиритомника знадобиться майже 100 годин, або близько двох тижнів безперервного щоденного восьмигодинного читання. Тим не менше, писемне відтворення пережитого, яке багато в чому повторюється, втілюючись у зовсім інших людей з інших поколінь, настільки повчальне, що чи не кожен зможе побачити в описаному і себе в праобразі власної долі.

Роздумам завжди передують почуття, і чи не тому перед розмірковуваннями, викладеними у чотиритомнику спогадів, виходить друком книга поезій Петра Кононенка “Сонячний Фенікс: зародження – самоспалення – воскресіння” (2017) [5]. Перша поетична книжка – це завжди оголення своїх почуттів, а відтак – своєї душі, й тому це завжди і для кожного – незмірне хвилювання і ляк: як приймуть цю надмірну відкритість почуттів люди? “Іду з відкритою душею, – розуміючи це, пише П. Кононенко й окреслює обшир своєї відкритості: “Ця книжка творилася як літопис душі – моєї, а тим самим роду і народу...” [5, с. 4]. В цьому полягає поетичний вимір українолюбства, втіленого в інтимних почуттях до свого роду і народу, а отже людей усього громадянства.

Душевний літопис Петро Кононенко розпочинає з рідного села Марківці: “Моя дорога почалася в селі Марківці на Чернігівщині, де добрим генієм була Мати – Павлина, де осяяв дорогу Тарас Шевченко: він був у селі, творив живописні та поетичні шедеври, друге видання “Кобзаря” і “Буквар”... [5, с. 3]. Душевний літопис ювіляр утілив у поезії, означеній ним як “феномен самопізнання та самовираження, а тому – симфонічної гармонізації душ поета і читача. Іду з відкритою душею”, – відзначає поет. І так само відкрито і щиро підписує мені посвяту на виданому примірнику поезій “Сонячний Фенікс”: “Сергію Івановичу – поету української мрії і місії з щирою сердечністю – Петро Кононенко. 24.V.2019 р.”.

Поетичні образи, об’єднані Петром Кононенком у добірці “Крила до небес”, підносять дух людини до найвищих щаблів самоусвідомлення, де неможливо не бути творцем власної долі: “Будь не рабом!.. Будь сам собі – Месією...” (“Будь месією”) [5, с. 5]. Водночас поет шукає відповіді на питання, які постають перед людинознавцями кожної епохи, основне з яких: “Людина – плід чи зла, чи Бога?” (“Храм”) [Там само].

Поетична уява підносить автора до брами раю, де “народ скипівсь”, кличучи Бога через те, що “світ став над прірвою – що ж робить Бог?!” (“Народ скипівсь до брами раю”). Як повідомив народу Петро, “Святиню творить Бог” – “Всевишній – пише вірші!” На відміну від звичаю, втіленому в латинському фразеологізмі “Коли гармати говорять – музи мовчать”, писати вірші під час війни є звичаєм українців і, як видно з поезії, Бог, розпочавши перед створенням світу зі створення слова, чинить саме так. Поезія цим самим підноситься до свого найвищого – Божого промислу і діяння.

Поетичні рядки Петра Кононенка вбирають у себе тисячоліття правдивого душевного літопису Українського народу, кривди якого не минають з часів ран від орд Батия:

“Куди не глянь – мов чорні істукани
Нависли Щорси, Леніни, Дзержинські...
Як кров, спливають сльози українські
Й волають помсти за мільйонів рани.”
 (“Як гетьмани – ялини Запорожжя” [5, с.12]).

Разом з цим поетичним відображенням народних ран ліричний герой виразно розкриває образ майбутнього:

“Та був я.

Є.

І я в грядущім – буду!” [5, с.13].

Погляд у майбутнє поєднується з мотивами сучасних поетові передчуттів трагічної долі Кримської землі України вже наприкінці 90-х років ХХ століття:

“Лишився Крим позаду – наш-не-наш...
Згасає день, і гаснуть днів надії:
В пожежі Крим. І правлять бал злодії,
Йому дороги вказують вітії, –
Й де раю будь – цвіте розгардіяш”
 (“Лишився Крим позаду...” [5, с. 21])

Однак поету не властива зневіра: центральна поезія “Сонячного Феніксу”, яка дала назву всій книзі віршів, малює казкового птаха Вітрильника, що символізує незнищеність України. Поетичним зором він сприймається як Божий знак – “ранковий мак” на горизонті, “сонце в центрі золотилось”, “Вітчизни гордий Прапор”, у якому постає безсмертя Києва:

“Столиць столиця, вічний

Серця зов:

Його на попіл плавили батії, –

Та він, як Фенікс! –

Відродився знов”

(“Сонячний Фенікс” [5, с. 29]).

Поряд з поетичними екскурсами в майбутнє і минуле, поет веде віршовані бесіди із сучасниками (“Патріотам”, “Слово – Серце – Сонце. Поема-симфонія. Івану Драчу”, “Юрію

Мушкетеру. Хто скаже: як народжується образ?...), зображує уявні бесіди пророків – Олесея Гончара і Патріарха Володимира Романюка (“Голоси в пустелі. Патріархові Філарету”).

Поетична добірка “Світи поміж нами” – це інтимна лірика поета, пронизана гострими переживаннями і розпачу, і надії, і мук, і віри, і тривоги, і жаги до щастя і добра. Сакральний сенс вкладено в поему “Заморожений храм” з посвятою Ользі Кононенко, який єднає мандрівку Святого Петра через київські Печерські гори до Риму з воскресінням життя у Києві.

Добірка “Відчахнута гілка” продовжує мотиви печалі і самотності ліричного героя у морі велелюддя, але водночас любові до життя і цього світу, закликає не залишати кохання, малює образи прозрінь і зустрічей, доторку й відчахнення від коханої, як гілки від стовбура, наслідком якого є розчахнення світу, лукавства і честі, жару душі і його попелу. Поетичні розмірковування автора містять посвяти, що наближає їх до співміркувань, бесід через часові й просторові далі з Анатолієм Погрібним, Володимиром Сосюрою, Анатолієм Паламаренком, а в добірках “Вічність над малою хатою” і “Душа пташки” – з Миколою Славинським, Андрієм Пінчуком, Іриною Калинець, Миколою Карпенком, Валентиною Гончар, Світланою Барабаш, Яремою Гояном, Петром Шкрібляком, Тарасом Гунчаком, Олександром Білашем, Левком Лук’яненком, дружиною і синами Тарасом та Андрієм, Нілою Крюковою, Олексою Мусієнком, Миколою Сорокою, Любов’ю Пономаренко, Тарасом Шевченком.

Тематичний спектр розмірковувань у поезіях, що увійшли до розділу “Відчахнута гілка”, охоплює передчуття майбутнього народного гніву і грому, боління за праведною Долею для українського народу, його суд і час, розплату за зраду України, погляд на неї з Англії, переживання щоденної страти і самотності серед мільярдів душ. Розділ “Вічність над малою хатою” – це ностальгія за юними літами, дитинством, маминою любов’ю, коханням, плином прожитих літ. Дружині поет присвячує вірш під назвою “Наталці Полтавці”, закохано оспівуючи матір двох своїх синів і Полтавську землю України:

“Ох, ця Полтавщина твоя!...
Тебе вмивала в перлах-росах,
В любистку-руті мила коси,
В калині пестила уста...”
 (“Наталці Полтавці” [5, с. 127])

Поет-ювіляр звеличує життєву місію дружини як вірну долю, що “Вела до праведного

Бога; Дала, як Божий дар, синів...”, “як серце хороводу”, як Велику птаху – “Мати роду” [5, с. 128]. Долю, як мрію, бажає своїй дружині поет Петро Кононенко. Поезії-роздуми і водночас поезії-переживання постають в образах рідної землі – землі чорнобрової, рідного села, дороги, саду, коріння, цвіту яблуні, засніженої калини, зерна краси людини, долі і краси, дощу, журавлів, солов’їв, зозулі, сокола, червоногрудих снігурів, ріки життя, калини, мови матері, Вкраїни. Розділ “Вічність над малою хатою” завершує поема “Смерть і життя Михайла Чернігівського”, в якій знову і знову переживається досі не загоєне горе Батієвого нападу на Україну-Русь. Вмер Батий, згинуть московські, польські, турецькі та інші батієвці, а честь нескореного Чернігівського князя Михайла відроджується в душах нових поколінь – їх чесних і щирих піснях. Рідному Чернігівському краю Петро Кононенко присвячує найніжніші рядки і відчуття:

“Тут все – молитви: матеріні рідні.

Лиш тут душа волає: жити! жити!

Лиш тут колись гніздилися зорі в житі,

Лиш тут князями почувались бідні...”

(“Мій рідний край...” [5, с. 155])

Образи Чернігівщини мають свої джерела у рідному селі Петра Кононенка – Марківцях, де “буяли полини”, “й досі гірко горе криче”, але любов до рідного краю – над усе, оскільки інші “всі світи – лиш свідки самоти” [5, 155].

Добірка віршів “Душа пташки” цілком присвячена Матері, матерям і материнству. Її відкриває поетична розповідь про зустріч з птахом, що в німотній тиші сіла на обеліск місця вічного спочинку Матері, “мов ясний посланець Бога”, щоб запитати: “Мати ще в душі живе?” Ліричний герой поезії допитується: “Ти справді пташка, чи Душа?”, болісно переживаючи несправедливість земного світу до материнства: “Вона творила космосу Буття, а долю мала – Хрест” [5, с. 157].

Поетичні розмови з матір’ю у засвітах розкривають переживання нездійснених материнських настанов про те, як має бути влаштовано земне життя (“Материнське”), розламу світу на “тут”, де автор поезії, і “там”, де мати, – “світ навпіл розламавсь” (“Матері”, “Маятник”), втрату дитячих мрій про розквіт материнства (“Усе частіше видива дитинства...”).

Завершують поетичну добірку “Душа пташки” поема “Материн заповіт” і драма-феєрія “Марія на Голгофі”. У лаконічному вступному слові до першої Петро Кононенко так визначає

те, ким і чим є людина: “Людина – це дорога її життєтворчості”. Початок своєї Дороги, відзначає поет, “закодований у селі Марківцях Бобровицького району Чернігівської області. Осяяли її – Природа, Мати – Павлина Шевченко-Кононенко й Тарас Шевченко” [5, с. 165]. Зміст материнського заповіту – в напучуванні сина правдою власного трагічного життя і життя батька, який раптово з’явився з Батурина і не віддав дітей на усиновлення в Москву. Головною материнською настановою є приклад Тараса Шевченка, який “бачив Україну в Марківцях”, “дав і “Кобзаря”, і “Букваря”:

“Не бійсь долать ... неправди броди,
Знай, ми – Шевченківського роду!
Ми – українці!...” [5, с. 171].

Діяльним продовженням поеми “Материнський заповіт” є драма-феєрія “Марія на Голгофі”, яка завершує і поетичну добірку “Душа пташки”, і книгу поезій “Сонячний Фенікс: зародження – самоспалення – воскресіння”. Драма розкриває уявні зустрічі-діалоги матері Павлини-Марії з українськими діячами, які мірою власних та історичних можливостей визначали долю України і її нинішнє становище – Симоном Петлюрою, Володимиром Винниченком, Олександром Довженком, Олесем Гончарем, В’ячеславом Чорноволом, Степаном Бандерою, Володимиром. Їм протистоять владні можливості Сталіна, Берії, Хрущова, Кагановича. Зокрема, важливі для майбутнього психологічні сентенції, втілені в афористичній формі, автор висловлює від імені Симона Петлюри:

“Надія – ми самі! Самі – це воля й віра.
Це психіка: державна й суверенна” [5, с. 173].

Вустами Матері висловлюються настанови щодо майбутнього самозбереження нації: “Колі свій не допоможе – чужий не пануватиме” [5, с. 182], “Чужа сила – як торба у старця: в ній є лише те, що покладуть інші” [Там само]. Правдивий шлях – то шлях Матері, яка – в усьому, що кличе й оберігає Націю, підсумовано у драмі-феєрії її завершальним словом: “То все – я” [Там само]. Але завершальне слово не є прощанням, бо “Сонячний Фенікс” вміщує “Лист у вічність” – лист до Матері:

“Знов, Мамо, пишу, хоч і цього листа
Не знаю куди надіслати...
На Небо? У Землю? – затія пуста,
Бо є лише Всесвіт і – Мати...” [5, с. 185].

Україна – Мати і Мати – Україна – це поетичні образи, що беруть свій початок в ідеалі мами Петра Кононенка Павлини, ціло-

життєво втіленому нею у рідному селі Марківцях на Чернігівщині. Життя для України – передовсім життя людини для людини, життя матері для сина і сина живодайна буттєвість з вічною материнською настановою і наснагою в душі.

УКРАЇНОЗНАВСТВО – ЦЕ ПІЗНАННЯ УКРАЇНИ В ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО-ДУШЕВНОМУ, ДОСВІДНО-ПСИХІЧНОМУ СПРИЙНЯТТІ

Звертаючись до читачів чотиритомника “Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння”, Петро Кононенко називає свою працю роздумом про Україну та науку українознавства “в інтелектуально-душевному, досвідно-психічному сприйнятті, а відтак й інтерпретації, прогностичності та плановості грядущого” [6, с. 5]. Автор додає: “Цього разу робиться крен у бік особистісного сприйняття України, світового українства, українознавства, бо доля України – то доля кожного з нас. Аналогічно – і роль та місія. До того ж не лише в інтелектуально-логічній, а й у душевно-емоційній феноменальності” [Там само]. Історичний і психологічний ракурси академік Кононенко подає у взаємозалежності: “Є українська доля, роль та місія, і є українська ментальність, що відіграє часом вирішальну роль на життєвому шляху нації та її репрезентантів”. Так само поєднано “філософсько-ідеологічний та психологічно-культурний ракурси оцінки й прогнозу екзистенції та можливостей людського поступу” [Там само, с. 6–7]. Водночас тут цікавим і важливим є визначення умов, за яких категорія “знання” перетворюється у вимір “пізнання”, у якому життя становить собою цілокупність об’єктивної дійсності – “і вигаданої, домисленої, уявної, сцієнтичної і прогностичної, реальної і фантастичної, реально-міфологічної...” [Там само, с. 12].

Особистісне сприйняття України – це і є літопис-сповідь “Сто літ – сто доріг...”, у якому автор прямо зазначає: “я, Петро Кононенко, йду до свого сторіччя” [6, с. 11]. Особистісне сприйняття мене як людини автор чотиритомника втілює у такий автограф: “Сергію Болтівцю – Людині доброго Серця і гострого розуму та зору, визнаного лідера етнопсихології, педагога і вченого-лицаря інноваційного, реформаторського методу в розвитку української національної освіти й культури. П. Кононенко. Київ, травень 2021”. Саме це особистісне сприйняття України як людини, а її історії в людських долях спонукає

автора почати з “початку”, якими для онтогенезу кожної особи та особистості є дороги і долі її батьків. Через призму пережитих ними страждань і поневірянь у смертельних кругах нищення Української нації протягом немилосердного ХХ століття багатьма, а найбільше – російськими окупантами, постає і зростає почуття обов’язку перед власним народом, яке виявлялось у свідомості своєї належності до нього, прагненні до оберігання найменших його неповторних ознак і сутностей. У цьому пункті роздумів Петро Кононенко підтверджує думку Валерія Шевчука про неповторність не тільки обличчя, голосу, душі і характеру кожної людини, але й кожного народу в цьому світі [6, с. 55], бо й справді – чи можуть усі народи світу бути однакові, якщо вони утворюються з неповторних особистостей?

Серед засадничих питань, які вирішує українознавство, відповідь на давнє питання про любов до народу і знання його, на яке свого часу відповідали достойники автентичної нації. Скажімо, Петро Кононенко наводить в афористичному висловлюванні Пантелеймона Куліша: “Ми народу не знаємо; ми, не знаючи народу, не любимо його, бо любити можна тільки того, кого знаєш” [6, с. 66]. Цим самим протиставлення між “любити” і “знати” втрачає сенс.

Українознавча методологія відрізняється від історичної, оскільки має самобутнє призначення. Вже тривалий час у суспільній свідомості побутує здивування з приводу того, що історія нікого нічому не вчить і постає питання про те, чому це так? Повторення одних і тих же історичних помилок стало неминучою закономірністю відтворення звичних способів мислення і діяння як утілення в життя цих способів мислення. Більше того, повторення помилок увійшло до дитячих підручників у формі фразеологізму на позначення поведінки людини у праці: “наступати на граблі” [7]. Отож повторення історичних помилок у свідомості майбутніх поколінь може розглядатись як різновид роботи, або навіть новомодної професії.

Поширена думка про те, що історія є чи не визначальною частиною українознавства, не підтверджується академіком Кононенком: “Стало мало не аксіомою: історія козирає фактами, дає знання як інформацію, але не вчить! “Не вчить” – і квит. Не ставлячи питання: а може – вчить, та не всім відкривається її символічно-афористичний зміст, – а ми не вміємо (чи не хочемо!) вчитись?... Як же тоді

віднаходити об’єктивну істину про сенси і таємниці віків, поколінь і людей?..” [6, с. 73]. Відповідь на це питання, як відзначає П. Кононенко, міститься у настановах Тараса Шевченка стосовно “історії”, яку поет іменував “славою”, та вимогливо заповідав: найперше – вчитись! (“так, як треба”, бо тільки тоді “мудрость буде своя”) і шукать сутності, а не зовнішні блискітки (яких в “історіях” України було занадто багато!” [Там само, с. 74]. Відтак будь-який історичний факт чи подія має розглядатись з точки зору її значення для долі людини й суспільства у філогенезі всього Українського народу та її наслідків – вчиненої нею післядії.

У цьому сенсовому полі в центрі людської свідомості завжди перебуває Прометей, яким, за визначенням П.Кононенка, є народи Грузії та України, але немає пошуку Орла, що ненастанно викльовує у Прометея печінку. Про результат розшуку цього втілення вселенського Зла, відзначає вчений-українознавець, пише “російський поет Курочкін”:

“Я нашел, друзья, нашел,
Кто виновник бестолковый
Наших бедствий, наших зол:
Виноват во всем гербовый,
Двужычный, двуголовый,
Всероссийский наш орел!..” [6, с. 77].

Власне психологічний сенс сприймання явища, події, вчинку відображає індивідуальне і колективне перетворення його образу, подальше існування якого поза людською свідомістю неможливе: будь-який артефакт залишається непізнаним без людської уваги до нього. Наука в цілому є творінням людини, поза якою існує лише у залишених нею артефактах. Вочевидь постання українознавства сягає своїми джерелами у глибини віків буття Української нації, і тому авторство його творення належить усьому Українському народові. Однак особливим осередком народження, вироблення і збереження культурної основи почувань і знань себе кожною людиною, належною до Українського етносу, було село, якому Петро Кононенко справедливо відводить особливу українотворчу місію: “Село було колискою української етнонаціональної системи, її цивілізаційної, мовно-культурної і психічної домінанти та орієнтації, етики і моралі. Українське село було проєвропейським, стабільно патріотичним, хребтом нації, держави й свободи та незалежності” [6, с. 117].

Саме тому загарбники українських земель найперше силкувались вивільнити їх від українського населення, позбавляючи його

насамперед усвідомлення приналежності до власної спільноти, а оскільки це повною мірою здійснити жодного разу не вдавалось, то намагалися знищити і саме життя. Як слушно відзначає П. Кононенко, “проблема села постала і як проблема національна. І польська шляхта, й угорська, румунська магнатерія, й Петро I, Катерина II, Столипін, Ленін, Сталін бачили українське селянство не тільки як соціум, а й як феномен нації; і не прагнули знищити його⁵ як продуцента матеріальної культури, але робили все, щоб українське село не було творцем і носієм культури духової, бо вона була несполучною із ідеологією і культурою окупантів. Більшовицька система планувала удар і свою перемогу. Як остаточно. На цьому ґрунті й зросли пагіння дурману ідеології і політики “двох культур” і боротьби “міста і села” як боротьби ідеологій – інтернаціонально-пролетарської і національно-хуторянської. Боротьби і в процесі грядущих століть” [6, с. 118]. Виходячи з цього, українознавство, що ґрунтується на українолюбстві, є основою українозбереження – природною реакцією, відрухом, який відображає потяг і прагнення до життя живого народного організму.

Напучування Євгена Кирилюка як наукового керівника дисертації Петра Кононенка в царині філологічних наук, розкривають методологічну цілісність українознавчого підходу: “Філології – як науки про мови й літератури, – не існує без історії, філософії, культурології, релігієзнавства, природознавства, археології та антропології, історії й теорії держави. Ви осмислюєте концепцію українознавства? То усвідомте, що українознавство – наука цілісна і системна. Це не просто сума інформації, навіть знань, а науковий світогляд, який може сформуватися лише **внаслідок комплексних досліджень на ґрунті синтетичної методології**” [6, с. 119]. Таким чином, пізнання України, а отже й Українського народу в інтелектуально-душевному і досвідно-психічному вимірах, своїм результатом має творення наукового світогляду людини. Таке наукове і ціложиттєве призначення персоніфікував і відповідально взяв на себе Петро Кононенко.

ХРОНІКА ДУХУ І ДУШ ПОКОЛІНЬ

Точною хронікою життя людей, яких Петро Кононенко називає “князями Духу”, і па-

нування маргіналів – “мешканців вигоди і кар’єри, пристосуванців”, котрих усе більшало в трагічних обставинах чужоземної колонізації України, є згаданий нами чотиритомник “Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння”, що його автор невдовзі доповнить наступним, п’ятим томом. Зважаючи на глибину роздумів, масштабність і перспективність доленосних для України українознавчих проблем, висловлюємо наше сподівання, що після п’ятого тому з’являтимуться друком і наступні.

Донині майже цілком поза увагою істориків залишається початок масових арештів КДБ УРСР української інтелігенції, серед яких поети, митці, студенти, з перших чисел січня 1972 року в Києві та інших містах України. Чи не першим з-поміж інших авторів до цього факту на письмі, а не в усних розмовах, привертає увагу П. Кононенко: “1972-1973 роки стали Рубіконом у суспільно-політичному, національному та мовно-культурному житті України: тоді злилися в суспільстві потоки стагнації комуністичної системи, спроби офіційної реставрації агресивного сталінізму та, як природно неминучої антитези, – нового воскресіння й піднесення Духу національно-державного Відродження України” [6, с. 161]. Це так, але майбутньому відродженню передували каліцтва і смерті заарештованих й утримуваних українських інтелігентів в Мордовських та інших концентраційних таборах протягом 70-80-х років ХХ століття, а “двоєдушництво було нормою” [Там само, с. 198] для тих, хто залишався на свободі, зокрема в КДУ імені Т.Г. Шевченка, на прикладі якого автор веде оповідь.

Більше того, на нараді, де були присутні представники чи не всіх університетів, до нього підходить група учасників: “І перше, що спитали, – чи узгоджені мої “прожекти” там – “на горі”? Знаючи “психе” нашої інтелігенції, я спокійно відповів: – А як би ви думали?.. – Я під “горою” мав на увазі свою голову, а “вічно ображеним” залишав допустовий простір для вибору позиції. – Це інша справа! – загули заспокоєні” [6, с. 273]. Лакузи, що представляли прислужництво тодішньої філологічної інтелігенції, були, за визначенням Петра Кононенка, “отарою різноманітних “політичних тварин” [Там само, с. 275]. Але за університетськими “отарами” було кому

⁵ Цьому твердженню суперечить попереднє: “Три Голодомори до 1947 р., зокрема геноцид 1932 – 1933 років” [6, с. 117].

наглянути з числа їхніх же вихованців на найвищих посадах у КДБ: “ – Знайомтесь, це – благодійник університету генерал Борис Шульженко. Вихованець нашого географічного.

З географістів у кадебісти?.. Хай уже Володимир Семичастний – історик... Але обидва з університету і на такі висоти...” [6, с. 370]. Поряд з піднесенням лицарсько-козацького духу на культурно-мистецькій зустрічі з Андрієм Малишком і Платоном Майбородою у філармонії “раптом гармонію залу розчахнув голос-засторога: – В Україні проводяться арешти!.. Арешти...” [Там само, с. 373].

В актовій залі КДУ імені Т.Г. Шевченка по Бульвару Шевченка, 14 проводиться “актив”, на якому завідувач відділу науки ЦК Компартії України Віктор Васильович Цветков говорить про “тривожні, а то й загрозові” прояви “антирадянщини та націоналізму в університеті і столичному інституті імені Горького”, називає справи Шестопала і Бровка, “таврує” поведінку Світличного і Коцюбинської, які “якшаються з іноземними резидентами, а також виокремлює “нездорові” настрої в педінституті, з якими миряться, зокрема учень П. Волинського Петро Панасович Хропко⁶. Тиша, а потім глухий стук об підлогу: втративши свідомість, впав присутній тут Хропко. Винесли” [6, с. 375].

Загалом репресії проти Українського народу періоду окупації України Росією не припинялись жодної миті, лише разом з усіма ширше чи концентрованіше фокусуючись на його інтелігенції та на керманічах. “Організовується, – пише П. Кононенко, – вбивство Чупринки та Бандери з волі не тільки колишнього студента Київського університету, а потім голови КДБ Семичастного, а й керівника всієї компартії та уряду СРСР Микити Хрущова... Чому?! І – по асоціації: чому підступно “ліквідували” Петлюру? Скрипника? Коновальця? А співвідносно і тих, кого вони представляли... і захищали... Мільйони!!.

Виходило: українські вожді – вороги... українського народу... А чим тоді “ворогом” був... український народ?” [6, с. 485]. Це цілком слушне запитання вказує на зворотню адресу інсинуацій проти українців – тих, кого не влаштовують українські вожді, духовні і

моральні авторитети, віддані народові державні і політичні діячі.

Знання власне українського, тобто сутнісних характеристик того, чим саме ми відрізняємось від інших, – це початок розвитку індивідуальності та особи, і націй-спільнот, до яких, безперечно, належать етноси. Пізнання України та української людини у світі – це питання, в якому Петро Кононенко вбачає початок українознавства: “То де ж ми, українці, починаємось, як вилущуємось із чужинських структур і стаємо антами, русами, українцями?...”

Без відповіді на ці питання – яке ж може бути українознавство: в безкінечності Простору і Часу? В етнічному і вселюдському?... А це означає – без цілісної наукової системи? В яку органічно включаються літописи (вітчизняні і зарубіжні) і пам’ятки матеріальної культури, мово- і релігієзнавства, природознавства і космології, міфології й етнології та фольклору, археології і антропології, економіки і політики, військової справи, отже, без праць Сковороди, М. Максимовича, П. Куліша, Д. Бантиш-Каменського, М. Костомарова, Я. Кухаренка, Й. Бодяньського і М. Грушевського, В. Хвойки і Х. Вовка, О. Потебні, П. Юркевича, І. Франка, Пулюя і Грабовського, без синтезу досліджень математики і музики, лінгвістики й філософії, естетики та психології? Бо тільки пізнаючи сутність речей і явищ, людей і етносів у їх реальності, генеалогії, характерах і наслідках, минулому і вічному, як до того підводив Іван Франко, можна пізнати Україну і Світове Українство” [6, с. 750]. У відповідях на питання про це розрізнення – та місія, яку може і має виконати Український народ у світовому русі до гармонії взаємин, загальноцивілізаційного співжиття та духовно-інтелектуального розвою.

В чому полягає небезпека від нерозрізнення власної сутності? Від невпізнання своїх рідних? Від знецінення власної нації? На це питання Петро Кононенко відповідає психологічно точно: “...Бити націоналістичний рух таки українськими руками – це головна напрямна большевицької диверсії. Звідси – будівання “перехідних мостів”. Затерти чітку межу поміж самостійницьким, визвольним

⁶ Професор Петро Панасович Хропко – мій ціложиттєвий навчитель людяності у ставленні до людей не лише студентських, але й далеко післястудентських років, зокрема періоду роботи на посаді проректора з навчальної та наукової роботи Київського міжрегіонального інституту удосконалення вчителів імені Бориса Грінченка, заступника директора з науково-експериментальної роботи Інституту психології імені Григорія Костюка і потім – на усе життя (прим. С. Болтівця).

рухом і російщиною чи комунізмом, засипати провалля між ними – це перша мета ворожих намагань по лінії ідейної демобілізації українського самостійництва” [8, с. 7]. Форми “перехідних мостів” різноманітні. Це і застереження від надмірного патріотизму і націоналізму; і формування стилю пристосуванства, і троедушності: говорити – одне, думати – друге, а робити – третє; і поступливість, і готовність догоджати усім, у результаті якої хоч українці становлять собою більшість, але керівництво собою толерують іноетнічне; і хамелеонство перед окупаційними владами, особливо яскраво видне на прикладі прислужництва російській, включаючи навіть перехід на окупаційну мову.

Механізм цього переходу ґрунтувався на психологемі потрапляння до “найобдарованіших”, підтримувану вчителями і викладачами педінститутів: майбутнє вбачалось у російській мові, яка, як п’ятикутна зірка, запанує разом з комунізмом на п’яти континентах Земної кулі.

Типовий образ “рівноправ’я” наводить Петро Кононенко у спогаді про зустріч у Москві: “там були “господарі” – росіяни, і ми – делегація з України. Був “круглий стіл” формально “рівних”, але “вільними” були лише вони; ми – гостями. Бо й стіл був не круглим, а трикутним: за вершиною – вони, а по боках – ми. Вони виголошували “аксіоми”, а наші “погодження”, захоплення і подяки. Як за механічним верстатом. Я спробував висловити свої погляди, але мене притримали за лікті... свої. Тут не було обміну думками – була розмова за столом “Золотої Орди” [8, с. 206]. Автор спогаду привертає увагу не стільки до зовнішніх загроз Україні, що лишаються незмінними протягом століть, скільки внутрішньої позиції українців, сформованої багатьма поколіннями окупантів у багатьох поколіннях поневолених, які не уявляють, а відтак нездатні представляти іншої життєвої позиції, крім звичного пристосуванства й угодовства.

ЗАСНУВАННЯ ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Розсіяння українців по світу, крім ослаблення їхніх можливостей в середині країни, водночас створювало кращі, порівняно з колишнім СРСР, можливості для збереження і розвитку української культурної спадщини. Прикладом цього є “заснований Омеляном Пріцаком “Інститут українознавства” при Гарвардському університеті (зі школою україн-

ської мови), а тепер ще й “Шкільна рада” у США і Канаді, котра керує школами українознавства... Ось де надзвичайно перспективний часопростір і для нас! І координація, співпраця, теоретичні дослідження і – практика! – в зарубіжних центрах та школах українознавства, що надзвичайно корисно обом сторонам...” [8, с. 199–200]. З ослабленням репресій в УРСР відродилась надія на єднання розсіяної по світах Української нації, одним з чи не найперших кроків якого стало втілення ідеї подібної українознавчої інституції в Україні.

Концепція Центру українознавства, створеного 1988 року, при філологічному факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка, а з ним й Інституту українознавства та його державним статусом, як засвідчує Петро Кононенко, викликали зацікавлення ректора Віктора Скопенка і його згоду, яка була найважливішою на цьому, найпершому етапі. “Отож – дерзай!” – такою була його ректорська настанова.

Заміри кінця 80-х років ХХ століття ширили майбутню діяльність Інституту українознавства на всі етнічні землі України, включаючи анексовані Росією у попередніх століттях чи спеціалізовано заселені росіянами замість знищених голодом, або виселених до Сибіру, Далекого Сходу чи Казахстану українців, – предковичні місцевості мешкання нашого народу: “Величезне і психологічне значення мала педпрактика в Криму... Але, але... А чому все скорочується діалектологічна й етнофольклорна практика в Закарпатті, на Одещині, Буковині та й архівно-музейна в РСФСР, Молдові, Прящівщині, Курщині і Вороніжчині – скрізь, де були ще праукраїнські поселення?” [8, с. 200]. Сподівання отримати відповіді на це та на інші насущні питання відродження всього українського покладались найперше на створення згаданої українознавчої інституції.

Студентська революція на граніті 1990 року, що поклала початок світоглядним перетворенням мільйонів людей, пробудила їхній потяг до правди й істинного знання у пізнанні України замість ідеологічних моделей пролетарського інтернаціоналізму СРСР, а насправді – виправдання російського колоніалізму. Беручи на себе втілення невідкладних вимог епохи, Петро Кононенко замислюється над методами і способами, якими можна “перекувати і переформатувати цього багатомільйонного гіганта” – zdeформованого “гвинтика

великої соціальної машини” – без власного обличчя”, що можливо лише на основі наукових знань із соціології і психології. Однак тотальна русифікація спотворила не тільки базові основи фаху українських громадян, але й сприймання ними людини: “Послухаєш психологів, – відзначає вчений, – впадеш у розпач: в Україні вони фундаментально зрусифіковані й нездатні до глибинного проникнення в духовне єство особистості. Враження, що вони знають лише Фройда та методи спецлабораторій, у яких навіть здорових, нормальних людей намагаються “вилікувати” в безпам’ятних психів, у кастрованих, як і “лікарі”, гомункулосів, психотронних роботів” [8, с. 299]. Тому мудрий ювіляр радить “скористатися досвідом природи” у поверненні до натурального стану – “докладати всіх зусиль, щоб “щепленим” екземплярам⁷ посприяти відродити їхнє справжнє єство, а друге – створити умови для природного розвитку і розквіту м о л о д и м” [Там само]. Цій меті на засадах наукового самопізнання, самооцінки та самоідентифікації має послужити Інститут українознавства так само, “як Платонівський “лікей” у Греції”.

Повернення до ідеї Інституту людини, на переконання вченого, є цілком логічним, “бо ядром українознавства (як і японо-, британіє-, росієзнавства) є людинознавство, а воно є чи не найскладнішою, найпотаємнішою системою, у якій важливу роль відіграють й у якій унеобходнюються знання: біологічна природа; фізична структура; родові чинники; соціальна зумовленість світосприйняття і життєвої позиції; традиції; мова; культура; життєва воля; психіка” [8, с. 313]. При цьому так само, “як українознавство є першоосновою вселюдство-знавства, аналогічно основою українознавства є людинознавство”, – відзначає П. Кононенко, а повернення до думки про Інститут людини – це свідчення того, що “наука від диференціації перейшла до синтезу” [Там само, с. 314–315]. У результаті призначення українознавства постає у синтетичній світоглядній мозаїці національно-державної ідеї, інтегрованої системою наук.

Крім відповіді на слушне питання про те, що “все їздимо за чужим досвідом (чи не точніше – розумом!?”), противагою виступають “примари формальних інновацій”, “ілюзії успіхів”, що, безперечно, є прикметами життя

“чужим розумом”. “Ось у чому, – підкреслює вчений, – проблема проблем і в українській науці – методологія загалом та методологія українознавства зокрема. Це означає, що без вироблених принципів сприйняття (дослідження), аналізу, порівняльного синтезу неможлива об’єктивна рецепція й інтерпретація явищ, а без них, зрозуміло, – прогноз і вироблення конструктивних програм розвитку. Найперше – розвитку людини, яку ми прокламуємо як найвищу цінність, однак не зробили предметом системно-універсального методу, бо, зокрема, не створили для цього відповідного типу Інституту людини (що пропонувалось нами ще в 70-х роках)” [8, с. 318–319]. Тип людини як відображення характеру всього суспільства стає об’єктом досліджень зазначеного інституту, а отже – репрезентацією неповторності власного народу і його ролі у світовій співдружності націй. Наведена думка колишнього киянина М. Планка: “наука – єдине ціле”, і теорія ноосфери В. Вернадського свідчать про те, що методологія цілісності світу і є фундаментальною основою українознавства.

Взаємозумовленість мисленнєвої та емоційної сфер концептуально втілюються в українознавстві як науці людинолюбства й відтак психології почуттів українця і в його душевній сфері. Українознавчі концентри, до яких належать Україна, – це етнос, природа, мова, нація і держава, культура, а також Україна в міжнародних відносинах, ментальність, доля, історична місія українства; вони взаємопов’язані, взаємозумовлювані, взаємопроникні і, більше того, взаємовизначальні так само, як органи людського тіла, і лише у своєму повноцінному функціонуванні сукупно становлять здоров’я і життя людини-громадянина.

Аналогічно видається життєво необхідна часова тяглість природного сталого функціонування нації, яка відповідає сама собі, тоді як його відхилення утворюють дисфункції. До прикладу, якщо на подання уряду Центральною радою 7 листопада 1917 року було створено Педагогічну академію для підготовки кадрів українознавства, ліквідовану російськими окупантами, а спроби відновити Академію українознавства, починаючи з 80 – 90-х років ХХ століття відкидаються усіма владами донині, то порушення досягнутого рівня функціонування національного організму про-

⁷ Тут Петро Кононенко має на увазі русифікованих осіб (прим. С. Болтівець).

довжує перешкоджати його повноцінній життєдіяльності.

Причина цього вбачається ученим у тому, що “сучасні комуністи ще настійливіше відстоюють найвульгарніші “вічні” ідеологеми”, і “те, що АПН поставлена в ранг не так дорадчої, як законодавчої інституції, завдає величезної шкоди і їй самій, і справі. Практично зник рівноправний обмін думок, змагальний дух представників різних концепцій; усе, що відрізняється від “курсу” АПН або рішуче відсікається, або оголошується... невідповідним інтересам народу. Бо коли не прямо націоналістичним, то хуторянським. Як у добрі старі часи. Коли врахувати, що в академіки обираються тільки “одnodумці”, стане зрозумілою причина й “одnodумності”, і якщо не кризи, то застійності педагогічних шукань” [8, с. 339]. Свідченням непотрібності так званої “педагогічної науки” НАПН, що “ревню прищеплює на вітчизняний ґрунт чужоземні рецепти”, є те, що її “не пропагують” зарубіжні колеги. Причина відома – вони не залежать від НАПН фінансово, а отже припинення витрат на НАПН з Державного бюджету України покращить результати педагогічної науки – вона досягне нарешті рівних умов до тих, у яких ведуть дослідження зарубіжні науковці: в своїх країнах вони не мають “засобів впливу на управлінські структури” [Там само].

Відчуження від людини системно позначилось на її науковому пізнанні в післявоєнній Україні, де “в немилості з перших днів діяльності знаходився Інститут українознавства, більше того, саме українознавство. І ще гірше: в частини інтерглобалістів у немилості сама Україна...” [8, с. 342]. Вороже ставлення окупантів до мешканців окупованої ними території, безперечно, є вираженням страху у зв’язку зі скоєним ними злочином щодо захопленої ними країни. Тим самим окупаційний страх несе в собі будь-яка згадка про неналежність їм колонізованого і народу, і його землі, і його майна. А саме такий зміст притаманний українознавству, яке трактували як рятівну світоглядно-формульовану характеристику “філософію і політику держави” В. Вернадський, М. Грушевський, І. Стешенко.

Проблемне надзавдання Інституту українознавства – новітні знання і наукова методологія, але, як відзначає П. Кононенко, знання “не як суми специфічно нагромаджених фактів, одібраних для підтвердження певних висновків та ідеологічних аксіом, а побудовані

на основі джерел системою досліджень, практик, творчих семінарів і розробок, порівняльно-оцінкових методик. І методології – як системи цілісного вивчення, аналізу і синтезу, як єдності теорії й практики, науково вивірених принципів і критеріїв оцінок, сциентичних підходів і суджень... Академія наук цієї проблеми не ставить на розгляд. Політбюро, як відомо, періодично обговорювало стан марксистсько-ленінської методології. Тепер не посилаються на тодішні акценти й рекомендації, але догмати залишаються в програмах, посібниках, підручниках. Виникла колізія “довір’я”: нова методологія прокламується як необхідність, та її немає; стара голосливо засуджується, та вона... живе. Паном стає цинічна спекуляція машкари: говорити про одне – реалізувати інше. І особливо цинічне те, що це нерідко діється не з підступним умислом: ідеологія й психіка виявляються чинниками найбільш консервативними” [8, с. 570]. Прагнення до відродження незалежності Української держави, як відзначає вчений, – у верхніх шарах свідомості університетських викладачів і студентів, а в глибинах – старі уявлення та спонуки. Але виникає питання: якщо це в університеті, відзначимо, – столичному університеті країни, то що ж відбувається у свідомості усіх інших суспільних верств?

В Академії педнаук, зокрема, “є ті, хто біснуеться од одного слова “українознавство”, не говорячи вже про національну ідею й педагогіку” [8, с. 639]. І Петро Петрович Кононенко відмовляється від вступу академіком до Академії педнаук. Але наполягає Леонід Олексійович Каніщенко: “І не відрікайся од вступу до академії. Ми мусимо там бути! Інакше хто ж запалив свічку у храмі? Ось папір, пиши заяву, я...”

– Льоню, не буду. Буває, що артист кладе голову в пашу лева, – але ж циркові леви вже цивілізовані. А ці... Одкусять голову і виплюнуть. Чує моя душа, що з цього роду освітянами мене постійно зводитиме доля, як з дуелянтами. Тільки мені подаватимуть секунданти... не заряджені револьвери” [Там само]. І Петро Кононенко ні тоді, при заснуванні АПН, ані донині до “націоналізованої” НАПН не написав заяви, адже *українознавство – це насамперед моральна височина нашого народу*.

Напучування “Пізнай самого себе”, що його, за переказ Платона, сформулювали сім мудреців у храмі Аполлона в Дельфах, через тисячоліття втілюється знову і знову в долях

людей і їхніх народів. Тому, як свого часу і Сократ, Петро Кононенко пояснює і ширить істину про те, що “пізнати Україну – ось ключ до суверенного почування, мислення і діяння всіх, завжди і скрізь; пізнати свою людину – української ментальності, долі і місії. Чи це можливо і чи є така людина? Є” [8, с. 649]. Така людина постає перед усім світом, втілена в геніях, талантах і героях нації, якими багатий наш народ і завдяки яким він здолав та долає найтрагічніші винищення, приниження й розсіяння по усіх чужинах.

В Україні долею Інституту українознавства, що вже самим своїм існуванням є знаком національної єдності українців усього світу, певна річ, найбільше переймається його директор: “Відчуваю і бачу, – пише він, – що перед Інститутом підступно, а то й погрозливо покладено навіть не три камені, а десятки... І під ними та поза ними не тільки сичать отруйні гадюки й точать зуби багатоголові Змії-Гориничі. Вони вже не як змії, а чи як єгипетські сфінкси – не зачаровані, а запрограмовані на неминучу кару смерті для тих, хто насмілиться докопуватися до їхнього скелету і “духу” або як вишколені джентльмени, місія яких – водити по лабіринтах історії... і не виводити на світло” [8, с. 698]. Чий же дух втілюють згадані отруйні гадюки, багатоголові Змії-Гориничі, подібні до запрограмованих на кару смерті для їхніх викривачів єгипетські сфінкси, або облудні джентльмени?

Передані відчуття близькі й керівникові іншої інституції, спорідненої за українознавчим змістом кваліфікаційного вивіщення керівників органів та закладів освіти: “Микола Дробноход скаржиться, що причіпки до його інституту⁸ посилюються. Міністерство освіти не дуже компетентне в роботі перепідготовки кадрів. Але все шукає фінансових “збочень”. Не знайшла одна комісія – прислали другу. Один працівник міністерства по секрету сказав, що Кременя і Зайчука навчальні сфери не цікавлять, їх інтерес – приміщення інституту” [8, с. 750]. Насправді саме інтерес до приміщень, а не до зростання кваліфікації вітчизняних освітніх керівників було втілено згаданими персонами для розташування в них очолюваної Кременем АПН, пізніше перейменованої для збільшення бюджетного фінансування на НАПН. Подібні переслідування

згодом чекали й на керівників та науковців Інституту українознавства.

ВОСКРЕСІННЯ, НЕМОВ СОНЯЧНОГО ФЕНІКСА, ІНСТИТУТУ УКРАЇНОЗНАВСТВА

Поруч із постановам Інституту українознавства почались, а пізніше й посилювались, гоніння проти його діяльності: “Тоді ж, на початку 90-х років ХХ ст., – відзначає П. Кононенко, – розпочали брутальну атаку й на Інститут українознавства. Хоча новий заклад був юридичною особою, фінансувався Міністерством освіти, ректор університету [імені Т.Г. Шевченка] заявив претензії на одноосібне керівництво ним, і адміністративне, і науково-творче. На цій підставі він став вимагати, щоб у структурі й планах досліджень Інституту були лише питання фольклору, етнографії та, можливо, ще й української філології. Напевно, тільки він знає, що (чи хто) спонукало його (як відомо, абсолютно не компетентного у питаннях українознавства хіміка) обмежувати науку про Україну і світове українство окремими елементами їхнього буття, до того ж свідомо зведеного на рейки старосвітського традиціоналізму і “просвітянства”, як писали класики, – до вечорниць та вареників, “ковбаси та чарки”, малоросійського етнографізму, обмеженого рамками крає- чи природознавства” [9, с. 321–322]. “Обережно: українознавство!” – така стаття виходить за його підписом та підписами двох його підлеглих в “Літературній Україні”, а у відповідь у пресі і на міжнародних форумах лунає “Обережно: україножерство!” В результаті ректор з міністром, не гаючись, знаходять реформаторські підстави для звільнення директора і ліквідації Інституту. Але обидва прорахувались.

Дух часу вимагав українознавчого піднесення не лише в Україні, але і в інших країнах світу. І вже консолідована всесвітня українська громадськість зажадала від керівництва держави відновлення українознавчої наукової інституції. В результаті постановою Кабінету Міністрів України № 1003 від 21 червня 2000 року за підписом тодішнього прем’єр-міністра В. Ющенка утворюється Науково-дослідний інститут українознавства у сфері управління Міністерства освіти і науки, а наказом цього міністерства виконуючим

⁸ Український інститут підвищення кваліфікації керівних кадрів освіти, пізніше – Державна академія керівних кадрів освіти (прим. С. Болтівець). Ці ЗВО у 1993-99 роках очолював відомий учений і педагог, доктор геолого-мінералогічних наук, професор, президент АН вищої школи України Микола Іванович Дробноход (див. детально [14]).

обов'язки його директора було призначено Петра Петровича Кононенка. Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 16 листопада 2002 року до сфери управління МОН для розміщення Науково-дослідного інституту українознавства було передано будівлю по вулиці Ісаакяна, 18 у Києві. Наказами міністерства освіти і науки в інституті відкривається аспірантура зі спеціальностей 09.00.12 – українознавство (філософські науки) і 09.00.12 – українознавство (історичні науки), підвищення кваліфікації 250 вчителів та викладачів з українознавства, філософії, філології та історії, створюється спеціалізована вчена рада з правом прийняття до розгляду та проведення захистів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) наук зі спеціальності 09.00.12 – українознавство (філософські та історичні науки), яка пізніше розширюється – українознавство (історіософські, філософські, педагогічні проблеми).

“Високою суспільно-гуманітарною та цивілізаційно-культурною метою, – справедливо констатує Петро Кононенко, – пояснювалося й те, що в епоху культурно-духовного Відродження України у першій чверті ХХ століття стало Українознавство, за визначенням В. Вернадського і М. Грушевського, – “політика і філософія держави”, що було підтверджено й Президентом України Леонідом Кравчуком. Аналогічними мотивами була зумовлена й концепційна Програма “Освіта” (“Україна ХХІ століття”). В ній акцентувалося на ролі людиноцентризму, національних пріоритетів та цінностей, ґрунтованих на всесвітніх категоріях і рівнях, а тим самими – на енергії реформування Буття і Свідомості – теоретичних засад та стандартів новочасної освіти, – що мало досягтися ініціативою, творчим новаторством науково-освітньої еліти, контамінацією виховання й навчання, народної та академічної педагогіки, вітчизняного і зарубіжного досвіду, зокрема й світового українства” [9, с. 500]. У зв'язку з цим місією Інституту українознавства стало створення тих основ, на яких має ґрунтуватись стратегічний розвиток України, щоб кожний з наступних

президентів не повторював за Леонідом Кучмою його зізнання про те, що вони не знають, куди йдуть. Цією основою може бути тільки правда й істина, які у власній цілісності становлять суспільне призначення будь-якої науки.

Необхідність правди після століть окупаційної брехні виразно окреслюється рефлексивною свідомістю ювіляра: “Українському народові – в особі історичної єдності української нації і всіх етноменшин – потрібна повна і не експортована, а добута великою працею правда! – а принести її можуть лише наука й освіта. Як досвід і світогляд, переконання і воля” [9, с. 503]. Діяльність Інституту українознавства було спрямовано на здійснення саме цієї мети.

ЧИ ЗМІНИЛАСЬ В УКРАЇНІ РАДЯНСЬКА ПОБУДОВА НАУКИ КОМУНІСТИЧНОГО ШТИБУ?

Незважаючи на проблиски відродження, справа інституціалізації українознавчих досліджень зазнає утисків, принижень і цькування, а її ініціатор усувається від керівництва заснованим ним Національним інститутом українознавства. Чи могло бути інакше в радянській системі організації науки комуністичного штибу, збереженій і навіть посиленій її комуністичними й посткомуністичними функціонерами? В УРСР наука творилась в інститутах та університетах під керівництвом з Москви в особі російських академій: “До створення Національної академії⁹, – зауважує П. Кононенко, – в Україні діяли лише реляції російських академій. Наука творилась в університетах¹⁰. Їй успішно. Тепер виникло “дволаддя”: принцип “демократичного централізму” зумовив фактично роль директивного центру за академією” [10, с. 199], оскільки на місцеву академію наук покладалось її головне завдання – здійснення централізованого нагляду і контролю за наукою.

В сучасній Україні це завдання внесене навіть до законодавства та реалізується за допомогою нормативних актів Кабінету Міністрів, Міністерства освіти та науки: будь-

⁹ Автор має на увазі Академію наук УРСР.

¹⁰ Крім університетів, наукова діяльність фінансувалась, або вимагалось її здійснення, за рахунок інших видів роботи, зокрема, науково-педагогічної, конструкторської, бібліографічної, клінічної та ін., а види і типи установ відзначались більшою різноманітністю, ніж навіть в сучасній Україні – науково-дослідні, проектні, конструкторські інститути, інститути вищої освіти, обсерваторії, дослідні станції, господарства, відділи і бюро на підприємствах тощо (прим. С. Болтівця).

які із шести¹¹, фінансованих з Держбюджету, академій наук є головними у своїх галузях, або й у сфері науки усієї нації, як в Україні – Національна академія наук. Але комуністична ієрархія не обмежується лише інституційною ієрархією, адже вимагається більше: кожен науковий працівник в Україні повинен знати своє місце у цій номенклатурі, яка чітко визначає його статус: право на думку, рівень зарплати і систему загальної пошани, поваги, уваги чи зневаги, де оприлюднення правди й істини потребує відваги. В наукових установах ця ієрархія охоплює посади та винагороди від “А” до “А”: асистент, молодший науковий співробітник, науковий співробітник, старший науковий співробітник без наукового ступеня, старший науковий співробітник з науковим ступенем, провідний науковий співробітник, головний науковий співробітник, член-кореспондент, академік.

Цим переліком далеко не вичерпується табель про ранги в науковій сфері для розподілення, роздрібнення і якомога більшого розрізнення науковців, до якого привертає увагу професор Петро Кононенко: “Відповідно було введено в практику й категорійне визначення ієрархії працівників: академіки, члени-кореспонденти, доктори (професори), кандидати (доценти) наук. При виконанні ідентичних планів і завдань академіки одержували додаткову оплату та... заохочувальні “подарунки” зі спецмагазинів та обслуговувались у спеціальних закладах. Комфортно почувалися й доктори наук, професори. Певною гарантією становища були й звання та посади кандидатів наук і доцентів. З усього того впливала домінанта поведження: часом навіть за будь-яку ціну доскочити певного становища” [10, с. 200]. Таким чином становище, тобто комфортніше місце в ієрархії, а не відкриття незвіданого, було і є в Україні метою наукової діяльності.

Терміном і категорією науки позначається вже пошук не істини, а комфортного місця в науковій ієрархії, яка чим стає вищим щаблем, тим ближчим до розподілу грошей на наукову діяльність тисяч науковців, які залишились на нижчих її сходинках. Наприклад, статус академіка, члена-кореспондента, як правило, конвертується в посади директорів наукових установ, ректорів, президентів академій, академіків-секретарів відділень – розпорядників

бюджетних та інших коштів, або дотичних до спрямовування цих грошових потоків. Корупція, включаючи хабарництво академіків і наближених до них, не є системною прикметою виключно останніх десятиліть сучасної України – це комуністичний спадок радянської ієрархічної системи організації науки в країні, за якої представникам “соціально-економічних і гуманітарних наук передусім потрібно було належати до партії” [10, с. 201], а у “природничників також були свої “кооперативні” проекти”: “Якийсь науковець або СКБ натрапив на золоту жилу проблеми. Тут же до них приростали директор і головний інженер підприємства, коли дослід закінчувався відкриттям/винаходом – на державну премію оформляли цілу бойову групу. І було, коли автор опинявся в кінці списку, складеного за алфавітом, і його “відчіпляли”, як хвостового вагона від потяга. Інші ходили в лауреатах...” [Там само, с. 200]. Форми і способи корупції в науковій сфері настільки багатоманітні, що більшість із них недоступні правоохоронним органам держави, чії співробітники найчастіше стають співучасниками злочинів через зацікавленість у написанні і захисті дисертацій як особисто, так і родичам та знайомим, у здобутті інших наукових атрибуцій, важливих для їхньої правоохоронної кар’єри. Відкриття все нових і нових способів шахрайства стає об’єктом і предметом ненастанних зацікавлень академіків і чи не усього найвищого керівництва розпорядників бюджетних коштів на науку, яких сьогодні не зупиняють ні кримінальні розслідування, ні загальносуспільний моральний осуд.

Змінились назви, але не змінилась їх суть. І тому можна запозичувати з англійських наукових сфер ЄС і США, чи навіть вигадувати, будь-які новомодні найменування, але незмінною залишиться істина, правдиво позначена Петром Кононенком: “Загалом керує ЦК. Але репрезентують академіки...” [10, с. 207]. Типовий приклад: для балотування в академіки член-кореспондент Академії наук Леонід Новиченко друкує нищівну статтю про Максима Рильського, “який уже прощався з життям... На колінах повзком до самого ліжка” [Там само, с. 211], що закономірно викликає схвалення керівництва і обурення громадськості.

Моральне розкладання і людське звиродніння академіків учений-достоїнник описує

¹¹ Нам невідомі країни, у яких фінансується з держбюджетів більше академій наук, кожна з яких розіграє власну головну роль у певній галузі та сфері науки в цілому (прим. С. Болтівця).

з натури, маючи перед очима масу проявів їхньої особистісної деградації: “Академік”, а світогляд і смак, як крота чи пацюка... Одначе йому кланяються, дуднять осанну... Тому стають хамелеонами, а то й навуходоносорами, зате також докторами наук, а то й академіками. Конформізм формує єзуїтство, а то й повний розпад гідності та честі” [10, с. 211]. Незмінність цієї усталеності виявляється у все нових і нових поколіннях академіків, що їх на комуністичний, який уже став корпоративним, копил генерує радянська система організації науки в сучасній Україні.

ІНСТИТУТ ЛЮДИНИ

Петро Кононенко – член редакційної колегії заснованого на початку 1990-х років за сприяння Олеса Гончара всеукраїнського науково-популярного журналу “Дивосвіт”. Серед передплатників цього журналу, хоч їх коло невелике, рідко хто не дочитує кожен номер повністю, бо розмай матеріалів і несподівані наукові ракурси їх представлення дійсно захоплюють. Як один із перших його читачів і творців протягом багатьох років учений розкриває напрям суспільного призначення: “оновлена людина – диво-людина у рідному диво-світі” [10, с. 597], яка є ядром, символом і метою категорійно реформованого заради неї суспільства. Зміст колективної праці над Українським “Дивосвітом”, як праобраз майбутнього, зворушує і самого члена редакційної колегії Кононенка, який вигукує: “Я зі щемом у серці збунтувався, адже свого часу пропонував заснування “Інституту Людини”, виходячи з реальної ситуації: скільки людей – скільки характерів, способів життя, доль, неповторних світів. А ефективного поступу можна домогтися лише за єдності нації, її ідеї, філософії” [Там само, с. 597–598]. Журнал, як і інститут, – це, звісно, засоби, інструменти для піднесення досконалості людини, ментального духу українства.

Як колезі у редакційній колегії “Дивосвіту” Петро Петрович засвідчує повагу і до моєї думки: “Глибокі міркування з цього приводу висловлює відомий професор, доктор психологічних наук Сергій Болтівець, який глибоко інтелектуально розглядає проблему “Чим можна виміряти психофізіологічний стан людини?”, а водночас – рівень, характер, якість психофізіології етнонації, бо це – один із інтегральних чинників культури” [10, с. 601–602]. У зв’язку з цим неспростовна теза Протагора про те, що людина є мірою всіх речей,

ставить перед кожною нацією питання про власне людське відображення не лише у знеосіблених виявах соціальної маси, але й у тій природній характерології індивідуальності людини, яка, як ми бачимо, є неповторюваною і невідтворюваною конгруентно протягом усього часу існування людства. Так, навіть пошуки відповідності геніїв різних націй у їх значенні для власних народів та людської цивілізації в цілому становлять найбільше метафоричні припущення, ніж відповіді на подібні питання.

Потреба в інституалізації вивчення людини, за мудрословом Петром Кононенком, аксіоматична: “Аксіома: мірою і мірилом поступу, стагнації чи занепаду є... людина! Яка вона: а) була; б) є; в) буде? Отже: “наріжним каменем” і політики та філософії держави, а рівночасно й усіх наук: генетики, антропології, етнології, медицини, природознавства, правознавства, мовознавства, культурознавства, релігієзнавства, соціології, фольклористики, політекономії, космології, педагогіки, мистецтвознавства, логіки і психології..., як феномену синтезу – українознавства – має бути людинознавство, отже і генератор пізнання – Інститут Людини!” [10, с. 598]. Межі людського знання конвенційні, а отже виникають внаслідок домовленостей між людьми про розуміння позначуваних ними понять. Цим самим список наведених галузей наукового пізнання можна продовжувати безмежно, їх стільки – скільки людських домовленостей про їх взаємне розуміння. Водночас сутнісне осягнення людини у всіх етично доступних на кожному етапі наукового розвитку вимірах дедалі більше з плином часу поставатиме перед кожною нацією і людством в цілому. Без якнайповнішого розуміння людиною себе неможливим є розуміння її іншими, і в цьому індивідуальність особи і нації збігаються, оскільки перше невіддільне від другого і навпаки.

За будь-яких умов людській думці, котра спонтанно виникла, притаманна властивість здійснюватись, яка різниться лише мірою свого втілення. Тому неспинний рух-поступ нації до самотності, до власного розуміння себе і кожної своєї особи неодмінно призведе до інституційного втілення задуму українського вченого Петра Кононенка – творення Інституту Людини.

НАДБАННЯ МАЙБУТЬОГО

Серед багатовимірного творчого доробку Петра Кононенка в царині науки, поезії, драматургії та діяльного наукового орудництва

[11], чи не найвартіснішим надбанням майбутнього національної свідомості нашого народу є *автентичність українознавства*, його самобутність, вирощена ученим у численних зіставленнях з науковими школами інших націй, але на власному, непозиченому, тобто рідному, автентичному ґрунті. Ця автентичність найвиразніше постає у близькості уявлення П. Кононенка до образу майбутнього України, окресленого першим німецьким фольклористом Йоганном-Готфридом Гердером у його “Щоденнику моєї подорожі 1769 року”, “де вчений пророкував Україні велике майбутнє. Він, зокрема, наголошував: “Україна стане колись новою Грецією: прекрасне підсоння цього краю, родюча земля, весела вдача народу, його музичний хист колись прокинеться; лише з малих племен, якими були колись греки, постане велика культурна нація і її межі простягнуться до Чорного моря, а звідтіля ген у широкий світ” [10, с. 597]. Петро Кононенко не тому так само уявляє майбутнє Української нації, що таким чином його уявляє Йоганн-Готфрид Гердер, а тому, що наукове українознавство ґрунтується на власній автентичності, компаративно підтвердженої дослідниками й інших народів.

“Спробуй знайти в Україні ...Україну!” – ця настанова Петра Кононенка насамперед самому собі як ученому-українознавцю є водночас методологією майбутнього автентичного мислення кожного українця не лише за родовою ознакою, а й найбільшою мірою за фактом обрання України замість сотень інших країн світу місцем свого життя. Причинна зумовленість українознавчої автентичності на кожному з етапів сприятливого історичного розвитку Української нації найперше пов’язана і детермінована функціонуванням державності у здійсненні нею її захисної функції. Навіть її паліатив, з якого розпочиналась діяльність Центральної Ради, забезпечив отримання від Тимчасового уряду права на створення кафедр українознавства, хоч і зловороже відхиленого Університетом Св. Володимира в Києві. Однак у Києві вже з’явився друком покажчик літератури з українознавства Сергія Єфремова для самоосвіти [12], обов’язком новоствореної Української академії наук її президент Володимир Вернадський називає допомогу у зростанні “української національної самосвідомості та української культури через широке, глибоке, проникливе наукове студювання минулості та сучасності українського народу і його сусідів, природи обійнятого ними

краю в усіх її безкінечних виявах” [13, с. 51]. Через майже століття спрямованість українців до пізнання самих себе набуде піднесення внаслідок початку вивільнення від російського окупаційного гніту. І провідну роль у розвитку наукового осмислення цього пізнання візьме на себе Петро Кононенко так само, як, за його висловом, проводирями є ті журавлі, які першими летять у небі.

Чотиритомник спогадів і роздумів знаного світоча-вченого “Сто літ – сто доріг...” є багатовимірним надбанням майбутнього нашого народу, що не дає забути ні давні, ані найближчі події та осіб, причетних до творення майбуття Української нації. Їх ролі, зусилля, вплив надзвичайно різноманітні, – такі, які бувають тільки в реальному житті, з пунктуальністю літописця описані Петром Кононенком. Непоодинокими є персоналії, котрі виявили себе не в одному, а у двох і більше обличчях залежно від ситуацій та епох, у яких вони ставали об’єктом уваги автора літописання. Їхні багатоликі діяння цим самим потрапляють до майбутнього для остороги і напучування усім поколінням нащадків.

Чотиритомник, що налічує більше трьох тисяч сторінок тексту, завершено Петром Петровичем Кононенком до свого 90-літнього ювілею, але *вчинок творчості* його автора не завершено. Прямуючи до свого 100-ліття, цей патріот-достоїнник опановує ще непройдені дороги – працює над п’ятим томом і, ми певні, по його завершенню візьметься за наступні. Сучасність цим самим стає набутком майбутнього, і кожен з сучасників уже найближчого десятиліття може долучитись до його творення власними діями, які у вчинковій післядії потраплять на сторінки чергових томів. Принцип автентичності українознавства, обґрунтований і багатогранно втілений Петром Кононенком упродовж усіх дев’яток десятиліть у власне невтомне життя, має потужну вчинкову післядію для прийдешніх поколінь, у прискіпливій рефлексії розкриваючи перед ними перспективи їхнього майбутнього самоздійснення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Трач Р. Спогади. Київ: Унів. вид-во “Пульсари”, 2021. 164 с.
2. Кононенко П.П. “Свою Україну любіть...”; худож. оформ. Б. Прокопенко. Київ: Твім інтер, 1996. 224 с.
3. Величко М., Славинський М. У його імені – слова України. *Дивосвіт*. 2021. С. 1–7.
4. Калакура Я. Фундатор новітнього українознавства. *Дивосвіт*. 2021. С. 8–11.

5. Кононенко П.П. Сонячний Фенікс: зародження – самоспалення – воскресіння: Поезії. Київ: Український письменник, 2017. 192 с.
6. Кононенко П.П. Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння. Том I. Київ-Харків: Майдан, 2021. 752 с.
7. Глазова О. (2014). Підручник з української мови. 6 клас. <https://4book.org/uchebniki-ukraina/6-klass/1485-ukrajinska-mova-6-klas-glazova-2014>
8. Кононенко П.П. Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння. Том II. Київ-Харків: Майдан, 2021. 752 с.
9. Кононенко П.П. Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння. Том III. Київ-Харків: Майдан, 2021. 732 с.
10. Кононенко П.П. Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння. Том IV. Київ-Харків: Майдан, 2021. 630 с.
11. Пасемко І.П. Кононенко Петро Петрович. *Енциклопедія Сучасної України*: електронна версія [веб-сайт]/ гол. редкол.: І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2006.
12. Українознавство: покажчик потрібнішої до самоосвіти літератури / Зложив С. Єфремов. Київ: [Всеукр. кооперат. видавн. союз.], 1920. 64 с.
13. Ситник К.М. Перший президент Української академії наук. З нагоди 145-річчя від дня народження академіка В.І. Вернадського. *Вісник Національної академії наук України*. 2008. №3. С. 44–54.
14. Фурман А.В. Світлий пам'яті патріота українства Миколи Дробнохода. *Психологія і суспільство*. 2014. №1. С. 150–152.

REFERENCES

1. Trach Roman (2021). Spohady. [Tratch Roman. Memoirs.] Kyiv: Univ. Vyd-vo "Pulsary". 164 s. [In Ukrainian].
2. Kononenko P.P. (1996). "Svoiu Ukrainu liubit..." [Kononenko P.P. "Love your Ukraine..."]; khudozh. oform. B. Prokopenko. Kyiv: Tvim inter, 1996. 224 s. [In Ukrainian].
3. Velychko, Mykola, Slavynskiy Mykola (2021). Uyohoimeni – slava Ukrainy. [Velichko, Mykola, Slavynskiy Mykola. In his name - the glory of Ukraine]. *Dyvosvit*. S. 1–7 [In Ukrainian].
4. Kalakura Yaroslav (2021). Fundator novitnoho ukrainoznavstva [Kalakura Yaroslav. Founder of modern Ukrainian studies.]. *Dyvosvit*. S. 8–11. [In Ukrainian].
5. Kononenko P.P. (2017). Soniachnyi Feniks: Zarodzhennia – Samospalennia – Voskresinnia: Poezii [Kononenko P.P. Solar Phoenix: Birth - Self-immolation - Resurrection: Poetry.]. Kyiv: Ukrainyskyi pysmennyk. 192 s. [In Ukrainian].
6. Kononenko P.P. (2021). Sto lit – sto dorih... Ukraina ta ukrainoznavstvo: zarodzhennia, rozstrily – voskresinnia. Tom I. [Kononenko P.P. One hundred years - one hundred roads... Ukraine and Ukrainian studies: birth, executions - resurrection. Volume I.]. Kyiv-Kharkiv: Maidan. 752 s. [In Ukrainian].
7. Glazova O. (2014). Pidruchnyk z ukrainskoi movy. 6 klas. [Glazova O. (2014) Textbook on the Ukrainian language.

6th grade.] <https://4book.org/uchebniki-ukraina/6-klass/1485-ukrajinska-mova-6-klas-glazova-2014> [In Ukrainian].

8. Kononenko P.P. (2021). Sto lit – sto dorih... Ukraina ta ukrainoznavstvo: zarodzhennia, rozstrily – voskresinnia. Tom II [Kononenko P.P. One hundred years - one hundred roads... Ukraine and Ukrainian studies: birth, executions - resurrection. Volume II.]. Kyiv-Kharkiv: Maidan. 752 s. [In Ukrainian].

9. Kononenko P.P. (2021). Sto lit – sto dorih... Ukraina ta ukrainoznavstvo: zarodzhennia, rozstrily – voskresinnia. Tom III. [Kononenko P.P. One hundred years - one hundred roads... Ukraine and Ukrainian studies: birth, executions - resurrection. Volume III.]. Kyiv-Kharkiv: Maidan. 732 s. [In Ukrainian].

10. Kononenko P.P. (2021). Sto lit – sto dorih... Ukraina ta ukrainoznavstvo: zarodzhennia, rozstrily – voskresinnia. Tom IV. [Kononenko P.P. One hundred years - one hundred roads... Ukraine and Ukrainian studies: birth, executions - resurrection. Volume IV.]. Kyiv-Kharkiv: Maidan. 630 s. [In Ukrainian].

11. Pasemko I.P. Kononenko Petro Petrovych. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy: elektronna versia* [veb-sait]. [Pasemko I.P. Kononenko Peter Petrovich. Encyclopedia of Modern Ukraine: electronic version [website]/hol. redkol.: I.M. Dziuba, A.I. Zhukovskiy, M.H. Zhelezniak ta in.; NAN Ukrainy, NTSh. Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2006. https://esu.com.ua/search_articles.php?id=4962 [In Ukrainian].

12. Ukrainoznavstvo: pokazhchyk potribnishoi do samoosvity literatury (1920)./ Zlozhyv S.Iefremov. [Ukrainoznavstvo: pokazhchyk literatury dlya samoosvity / S. Yefremov.] Kyiv: [Vseukr. Kooperat. Vydavn. Soiuz.]. 64 s. [In Ukrainian].

13. Sytnyk K.M. (2008). Pershyi prezydent Ukrainsoi akademii nauk. Z nahody 145-richchia vid dnia narodzhennia akademika V.I. Vernadskoho. [Sitnik K.M. The first president of the Ukrainian Academy of Sciences. On the occasion of the 145th anniversary of the birth of Academician V.I. Vernadsky.] *Visnyk Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy*. S. 44–54. [In Ukrainian].

14. Furman, A.V. (2014). Svitliy pam'yati patriota ukrainstva Mykoly Drobnochoda []. *Psykhohohiia i suspilstvo – Psychology and society*, 1, 150–152 [In Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

БОЛТІВЕЦЬ Сергій Іванович.

Автентичність українознавства у науковій творчості Петра Кононенка (До 90-ліття з дня народження).

Стаття розкриває основні віхи 90-літнього життєвого шляху і наукової творчості Петра Петровича Кононенка – доктора філологічних наук, професора, визначного українознавця, літературознавця, письменника і драматурга, ініціатора створення Українського національного лицею, засновника і директора Національного науково-дослідного інституту українознавства. Часто згадуване село Марківці Бобровицького району на Чернігівщині, в якому 31 травня 1931 року народився ювіляр, – це і колиска, і перші згуки, і перші слова української мови, і перше пізнання України в рідних людях, – усе вперше й усе рідне. Віхами життя є закінчення середньої школи в рідному селі, філологічного факультету Київського державного

університету імені Т.Г. Шевченка, здобуття наукових ступенів кандидата, доктора філологічних наук, учених звань доцента і професора, робота завідувачем кафедри історії української літератури, деканом філологічного факультету, заснування філософсько-наукової інституції з українознавства. Творчу місію і доробок Петра Кононенка дослідники його творчості М. Величко і М. Славинський визначають так: поет, прозаїк, драматург, літературознавець і літературний критик, твори якого перекладено англійською, болгарською, іспанською, німецькою, польською, хорватською, грузинською, татарською та іншими мовами. Автор майже 1000 наукових публікацій та 50 монографій, серед яких: “В пошуках суті”, “Село в українській літературі”, “Українська література: проблеми розвитку”, підручник для вищих навчальних закладів “Українознавство”, “Свою Україну любіть...”, “Михайло Грушевський”, “Феномен української мови”, “Український етнос: генеза і перспективи”, “Національна ідея, нація, націоналізм”, “Україна у нас одна” (кн. I, II, III) – у співавторстві з Тарасом Кононенком, “Українська земля і люди в світовій цивілізації і культурі” (кн. I, II), “Українці в світовій цивілізації і культурі. Історичний феномен Степана Бандери”. У доробку визнаного майстра слова – трагедія “Марія на Голгофі”, вибране “Голоси в пустелі”, збірка поезій “Сонячний Фенікс”. Напередодні 90-ліття П.Кононенка побачив світ його широкоформатний чотиритомник спогадів та роздумів “Сто літ – сто доріг... Україна та українознавство: зародження – розстріли – воскресіння”. У зверненні до читачів автор-достоїнник називає свою працю роздумом про Україну та науку українознавства в інтелектуально-душевному, досвідно-психічному сприйманні, а відтак інтерпретації, прогностичності та плановості грядущого. Подане особистісне сприйняття ним України, світового українства, українознавства, доля України як шлях кожного, її роль та місія в інтелектуально-логічній і душевно-емоційній феноменальності, взаємозалежність історичного і психологічного ракурсів, філософсько-ідеологічний та психокультурний ракурси оцінки й прогнозу екзистенції та можливостей громадянського поступу. Серед реальних персонажів чотиритомника у статті розкрито психологію “мешканців вигоди і кар’єри, пристосуванців”, котрих усе більшало в трагічних обставинах чужої колонізації України, початок у січні 1972 року в Києві та інших містах України масових арештів КДБ УРСР української інтелігенції, серед яких поети, митці, студенти. Висвітлено виникнення задуму і заснування талановитим дослідником Інституту українознавства, прикладом для якого стали: а) створений Омеляном Прицаком для збереження і розвитку української культурної спадщини “Інститут українознавства” при Гарвардському університеті, б) “Шкільна рада” в США і Канаді, котра керує школами українознавства, в) розроблення Концепції Центру українознавства, заснованого 1988 року при філологічному факультеті Київського університету імені Тараса Шевченка. Наведено хронологію перетворення Інституту українознавства як наукової установи на Науково-дослідний інститут українознавства у сфері управління Міністер-

ства освіти і науки та передачу для його розміщення будівлі по вулиці Ісаакяна, 18 у Києві. Проаналізовано причини протидії інституційному розвитку українознавства в сучасній Україні, яка до сьогодні зберігає радянську систему організації науки комуністичного штибу, щодалі посилювану її комуністичними й посткомуністичними функціонерами. Викладено міркування Петра Кононенка про те, що феноменом синтезу українознавства має бути людинознавство, а генератором пізнання – Інститут Людини. Висновки розглядають надбання майбутнього, до яких належить причинна зумовленість *українознавчої автентичності* на кожному з етапів сприятливого історичного розвитку Української нації, що детермінована функціонуванням державності в здійсненні нею як захисної функції, так і світоглядної, суспільствотворчої.

Ключові слова: *життєвий шлях, наукова творчість П.П. Кононенка, доля України, світове українство, українська інтелігенція, Інститут українознавства, інститут Людини, українознавча автентичність, душевно-емоційна феноменальність, чотиритомник спогадів, сучасна Україна.*

ANNOTATION

Sergii BOLTIVETS.

The authenticity of Ukrainian studies in the scientific work of Petro Kononenko (To the 90th anniversary of his birth).

The article reveals the main milestones of the 90-year life and scientific work of Petro Petrovich Kononenko - Doctor of Philology, Professor, prominent Ukrainian scholar, literary critic, writer and playwright, initiator of the Ukrainian National Lyceum, founder and director of the National Research Institute of Ukraine. The often mentioned village of Markivtsi, Bobrovytsia district, Chernihiv region, where P. Kononenko was born on May 31, 1931, is the cradle, the first sounds, the first words of the Ukrainian language, and the first knowledge of Ukraine in native people - all for the first time and all native. Milestones in life are graduating from high school in his native village, Faculty of Philology of Taras Shevchenko Kyiv State University, obtaining the degrees of candidate, doctor of philology, academic titles of associate professor and professor, work as head of the Department of History of Ukrainian Literature, dean of the Faculty of Philology. Research Institute of Ukrainian Studies. Researchers of his work M. Velychko and M. Slavynsky define the creative mission and works of PP Kononenko as follows: poet, prose writer, playwright, literary critic and literary critic, whose works have been translated into English, Bulgarian, Spanish, German, Polish, Croatian, Georgian. Tatar and other languages. Author of almost 1000 scientific publications and 50 monographs, including: “In Search of the Essence”, “Village in Ukrainian Literature”, “Ukrainian Literature: Problems of Development”, textbook for higher education institutions “Ukrainian Studies”, “Love Your Ukraine...”, “Mykhailo Hrushevsky”, “The Phenomenon of the Ukrainian Language”, “Ukrainian Ethnos: Genesis and Perspectives”, “National Idea, Nation, Nationalism”, “We Have One Ukraine” (books I, II, III) - co-authored with Taras Kononenko, “Ukrainian land and people in world civilization and culture” (books I, II), “Ukrainians in world civilization

and culture. The historical phenomenon of Stepan Bandera “The works of the recognized master of the word include the tragedy “Mary on Calvary”, selected “Voices in the Desert”, a collection of poems “Sunny Phoenix”. On the eve of P. Kononenko’s 90th birthday, his large-format four-volume memoir and reflections “One Hundred Years - One Hundred Roads... Ukraine and Ukrainian Studies: Origin - Executions - Resurrection” were published. In addressing the readers of the four-volume book, the content of which is reviewed in the article, P. Kononenko calls his work a reflection on Ukraine and the science of Ukrainian studies in intellectual, mental, experiential and mental perception, and thus interpretation, predictability and planning of the future. The personal perception of Ukraine by the author of the four-volume book, world Ukrainians, Ukrainian studies, the fate of Ukraine as the fate of everyone, its role and mission in intellectual-logical and emotional-emotional phenomenality, interdependence of historical and psychological perspectives, philosophical-ideological and psychological-cultural assessment and opportunities for human progress. Among the real characters of the four-volume book, the article reveals the psychology of “residents of profit and career, adapters”, who grew in the tragic circumstances of foreign colonization of Ukraine, the beginning in January 1972 in Kiev and other cities of Ukraine mass arrests of Ukrainian KGB poets, artists, students, to whom P. Kononenko is almost the first among other authors. The origin of the idea and foundation of the Institute of Ukrainian Studies, an example of which was created by Omelyan Prytsak for the preservation and development of Ukrainian cultural heritage “Institute of Ukrainian Studies” at Harvard University, “School Board” in the US and Canada, which manages schools of

Ukrainian studies, development of the Center 1988 at the Faculty of Philology of the Taras Shevchenko University of Kyiv, and with it the Institute of Ukrainian Studies and its state status. The chronology of the transformation of this scientific institution into the Research Institute of Ukrainian Studies in the sphere of management of the Ministry of Education and Science and the transfer of the building at 18 Isaakyana Street in Kyiv for its placement are given. The reasons for counteracting the institutional development of Ukrainian studies in modern Ukraine, which still preserves the Soviet system of organization of communist-style science, further strengthened by its communist and post-communist functionaries, are analyzed. P. Kononenko’s reasoning that the phenomenon of synthesis of Ukrainian studies should be anthropology, and the generator of knowledge - the Institute of Man. The conclusions consider the achievements of the future, which include the causal conditionality of Ukrainian authenticity at each stage of the favorable historical development of the Ukrainian nation, determined by the functioning of statehood in the exercise of its protective function.

Key words: *way of life, scientific work of P.P. Kononenko, destiny of Ukraine, world Ukrainianness, Ukrainian intelligentsia, Institute of Ukrainian Studies, Institute of Man, Ukrainian authenticity, mental and emotional phenomenality, four-volume memoirs, modern Ukraine.*

Рецензенти:

д. психол. н., проф. Віктор МОСКАЛЕЦЬ,
д. психол. н., проф. Оксана ФУРМАН.

Надійшла до редакції: 28.09.2021.

Підписано до друку 15.10.2021.

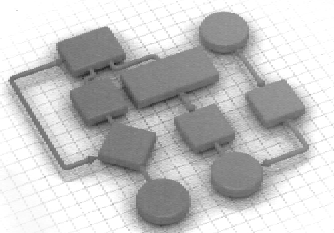
Бібліографічний опис для цитування:

Болтівець С.І. Автентичність українознавства у науковій творчості Петра Кононенка (До 90-ліття з дня народження). Психологія і суспільство. 2021. №2. С. 78–96. DOI: <https://doi.org/10.35774/pis2021.02.078>

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

Система сучасних методологій

Том 4

Система сучасних методологій: хрестоматія у 4-х томах / упоряд., відп. ред., перекл. А.В. Фурман. Тернопіль: ЗУНУ, 2021. Т. 4. 400 с.

Уперше в одному виданні зібрані найбільш фундаментальні методологічні тексти різного спрямування, світоглядного формату, логіко-тематичного змістовлення, стилю і характеру методологування. У результаті методологія постає і як самобутня сфера довшеної мислєдїяльностї, і як найвагомїша тенденція розвитку сучасної культури, і як система рїзнорївневих рефлексивних саморозвиткових знань про методи, форми, засоби та інструменти методологічного мислення, і як інтелектуальна майстерність – стратегія і тактика, технологія і техніка – адекватної постановки та вїдшукування оптимальних способів розв’язання філософських, суспільних, наукових та особистих проблем.

У четвертому томї розміщені тексти мислєтелїв і науковцїв, що напрацьовані представниками двох культурно найвпливовїших інтелектуальних шкїл-течїй сучасностї – системомислєдїяльностї методологїї Г.П. Щєдровицького і вітакультурної методологїї та системи професїйного методологування А.В. Фурмана, що у взаємодоповненнї вїдображають переднїй край розвитку філософської методологїї на початку ХХІ столїття.

Призначена для системи професїйної пїдготовки майбутнїх докторїв філософїї та студентїв магістерських програм, а також для філософїв і методологїв, науковцїв та управлїнцїв, мистецтвознавцїв і працювникїв соціономїчних професїй – психологїв, соціологїв, священникїв, соціальних і медичних працювникїв, правникїв, менеджерїв, полїттехнологїв, педагогїв.